

2003. – С. 47 – 66.

8. Ушинський К.Д. Людина як предмет виховання. Спроба педагогічної антропології // Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори: У 2-х т. – К., 1983. – Т. 1 – С. 192 – 471.
9. Ушинський К.Д. Педагогічні твори М.І. Пирогова // Ушинський К.Д. Вибрані педагогічні твори: У 2-х т. – К., 1983. – Т. 1. – С. 134 – 181.

Ярошенко А.О.
(м.Київ)

КРИЗА ОСВІТИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Кінець другого і початок третього тисячоліття співпали з глобальною трансформацією суспільства, перетворенням всього існуючого світопорядку. Нова світобудова - предмет пильної уваги політиків і вчених, причому ряд висловлюваних раніше оцінок (наприклад, “нове індустріальне суспільство”, “постіндустріальне суспільство”, “комунізм”, “глобальне село”, “інформаційне суспільство” та ін.) виявилися вельми уразливими з позицій реального ходу подій. В самі останні десятиріччя ХХ ст. отримали розповсюдження такі оцінки, як “соціальний пост модерн”, “новий світовий порядок”, “глобалізм”. Але і вони не позбавлені вразливих місць і підлягають глибокій і змістовній критиці.

Академік Л. В. Лесков [12] трактує глобалізацію як таку, що охоплює в другій половині ХХ століття всю планету. Криза, на думку Л. В. Лескова, приймає в сучасний час все більш гострі форми, оскільки механізми змісту, що дозволяють зберегти відповідний баланс між цивілізацією та оточуючим середовищем стрімко деградує, втрачаючи ефективність. І сьогодні навряд чи хто буде заперечувати той очевидний факт, що ми живемо в умовах глобалізації [1, 40-49].

На думку іншого дослідника А.Д.Богатурова, в основу визначення глобалізації наприкінці ХХ століття були покладені в різних сполученнях такі основні взаємозамкнуті тенденції та явища: (наряду з іншими ми приводимо те, що безпосередньо торкається нашої роботи), а саме: формування віртуального простору електронно-комунікаційного спілкування, що різко збільшує можливості для соціалізації особистості, тобто для безпосереднього залучення індивіда у пасивній чи інтерактивній якостях до загальносвітових інформаційних процесів, незалежно від його місцезнаходження. Таким чином проблема освіти в інформаційному суспільстві є глобальною [7, 7].

Метою нашої статті є аналіз освіти в умовах глобалізації суспільства та вирішення ряду завдань, а саме: характеристика глобалізації суспільства та аналіз стану сучасної освіти в період сьогодення.

Питання глобального контексту в освіті найбільш детально досліджували поряд з американськими, російські та українські вчені (В. Андрущенко, В.Кремінь, Л.Горбунова, В.Лутай, О.Навроцький, Е. Підкладюк, В.Спаська, С. Малькова, І. Тагунова, А. Ліферов та інші), але наукові підходи різні за історико-соціальних умов та ще розроблені недостатньо.

Як результат побачили світ ряд книг, в яких розкриваються проблеми освіти в ХХІ столітті: “Інтеграція світової освіти - реальність третього тисячоліття”, “Глобальна освіта - шлях до інтеграції світового освітнього простору”, “Культурологічна складова інтернаціоналізації світової освіти”, “Утворення майбутнього: глобальні проблеми - локальні рішення”, а також колективні праці: “Культура. Ідеологія. Особистість: Методолого-світогляд. Аналіз”, “Теорія і практика глобальної освіти”, “Організація навчального процесу в глобально-орієнтованій школі” і т.д.

Але, перш ніж щось змінювати необхідно осмислити те, що є, або було. Тому, в

першу чергу, слід оцінити те, що пройшло, звернутися до пошуків найбільш характерного для останнього сторіччя чи тисячоліття. Оцінюючи ХХ століття, безперечним виявляється, що воно сприйняло від свого попередника – ХІХ - го століття і максимально утілило в життя ідею, під знаком якої в самих різних областях людського знання і практичної діяльності пройшло все ХХ століття. Поза сумнівом, що цією ідеєю була ідея еволюції. Хоча сам факт того, що “все тече, все змінюється” - тривіальний. Якщо ХІХ ст. характеризується зародженням різних теоретичних уявлень про розвиток, як діалектичних, так і метафізичних, формулюючи різні варіанти теорій розвитку, як в природі, так і такі, що відображають схему соціальних перетворень, то долею ХХ ст. стає втілення ідеї еволюціонізму у всіх сферах людського існування. Хоча, по виразу А.Н. Уайтхеда, боротьба за існування як рушійна сила еволюції “породила євангеліє ненависті”.

Характер еволюційних перетворень, здійснених суспільством протягом ХХ ст. прийняв такі масштаби і був настільки інтенсивний, що поставив людство на межу природного виживання. Уявлення ж і рекомендації учених виявляються, інколи, безсилими перед лицем непередбачених наслідків дії людини на природу. Ситуація, що відображає взаємодію між суспільством і навколишнім середовищем загострюється також у зв'язку з тим, що в процесі розвитку внаслідок акумулятивного характеру ускладнення організації змінюються закони самого розвитку, що приводить до прискорення темпів еволюції. Лавиноподібному характеру дії людства на природу, який прийняв масштаби біогеохімічного перетворення вигляду нашої планети супроводили в ХХ ст. різкі якісні зміни в соціальній сфері, деколи ініціюючи цей характер змін. Останні зачіпають практично всі грані людського буття: етичні, естетичні, релігійні, наукові і т.д. Суспільство кінця ХХ сторіччя стикається з такими проблемами, про існування яких раніше просто не підозрювало.

У зв'язку з глобальними змінами, що відбулися до кінця ХХ століття, початку ХХІ – го людство усвідомило той факт, що рішення задач, пов'язаних із збереженням земної цивілізації є настільки складним, що вимагає міжнародної співпраці для їх вирішення.

В ракурсі цих проблем широко вживаними стали такі поняття як “глобальна економіка”, “глобальна екологія”, “глобальна освіта”. Існують і протилежні точки зору на процес глобалізації, що відбувається, але його не можна зупинити, оскільки він об'єктивно закономірний. Термін “глобалізація” стрімко увійшов до нашої дійсності і став одним з найбільш частих, що вживаються в засобах масової інформації. Хоча як стверджує німецький політолог і філософ Р.Сафранські глобалізація являє собою не єдиний і односторонній, а складний і багатогранний процес, тому необхідно говорити не про “глобалізацію”, а про “глобалізації” [11, 19].

Все ж на думку авторів праці “Культура. Ідеологія. Особистість: Методолого-світоглядний аналіз” глобалізація світу має як позитивні так і негативні наслідки. З одного боку, добре, коли усі нації відчують себе частиною людства, включені до глобальних інформаційних структур, до світової економіки і політики. Але глобалізація веде до диктату наддержав, транснаціональних корпорацій, масових культур країн-наддержав, звужує автономію національних держав [4, 204].

Вперше термін “глобалізація” був спожитий в 1981 році американським соціологом Дж. Макліном. Вже в середині восьмидесятих років концепція глобалізації була поширена достатньо широко. Британський дослідник Р.Робертсон вказував: “Концепція глобалізації відноситься як до компресії світу, так і до інтенсифікації усвідомлення світу як цілого: до конкретної глобальної залежності, так і до усвідомлення глобального цілого в двадцятому столітті”. Тоді ж інший вчений, британець М. Уотерс визначив глобалізацію як “соціальний процес, в якому обмеження, що накладаються географією на соціальний і культурний пристрій, слабшають і в якому люди це ослаблення все більше усвідомлюють”.

Таким чином, наприкінці ХХ століття соціологічний лексикон поповнився новим терміном "глобалізація". Після впровадження в науковий обіг цього поняття воно почало широко використовуватися в соціальних науках для позначення проблем, реальностей, процесів і явищ планетарного масштабу.

Глобалізація - це розширення і поглиблення, посилення і пришвидшення взаємозалежності народів і держав під впливом різноманітних економічних, соціальних, політичних, культурних, інформаційних, правових, трудових, міграційних та інших процесів, відносин і змін, що призводять до поступового становлення єдиного взаємозалежного і цілісного світу внаслідок різнобічного розвитку процесів інтернаціоналізації попередніх історичних епох [7, 7].

В докладах Римського клубу 1980 - 1990-х рр. були розроблені категорії глобалістики, її основні напрями досліджень: "межі росту", "за межами росту", "перша глобальна революція", "глобальні проблеми", "глобальна свідомість". На основі глобалістики розробляються стратегії спільної діяльності держав в різних напрямках - економічному, політичному, екологічному, культурному.

На думку представників футурологів того ж таки "Римського клубу" однією з глобальних проблем сучасного суспільства є незадоволеність сучасною системою освіти, криза якої вже виявлена і визнана фактом, що відбувся. Суть кризи єдина: система освіти, що склалася (або традиційна), має в своїй основі фіксовані методи і правила, призначені для того, щоб справлятися з вже відомими, такими, що повторюються ситуаціями. Оборненість такої системи освіти в минуле є однією з причин її кризи. Альтернатива "підтримуючого навчання" в термінах "Римського клубу" - "інноваційне навчання", яке передбачає вироблення у тих, хто навчається здібності до проектної детерміації майбутнього.

Розглянемо сучасну освітню ситуацію. У всьому світі йде перегляд ряду уявлень щодо людини, знання і можливості його використання, успадкованої від епохи освіти, що приймалися нами до недавніх часів як щось саме собою розуміюче. Ці уявлення були встановлені в основу системи освіти, існуючої в нашій країні, успіхи якої в деяких відносинах абсолютно незаперечні. Адже класична (або традиційна) парадигма освіти формувалась під впливом певних філософських і педагогічних ідей, які були сформульовані в кінці ХУІІІ - початку ХІХ ст. Я. А. Коменським, Й.Г.Песталлоці, Й. Гербартом, А.Дістервегом, Дж. Дьюї та іншими мислителями. Ідеї Просвітництва посилили дисциплінарні механізми освіти, поширивши їх на її зміст та форми. А головне на структуру наукового знання, що транслюється в системі освіти. Науконавчання, яке розвивалось Б.Больцано, Й.Г.Фіхте, виявлялося у спробі безпосередньо пов'язати структуру наукового знання із завданнями дисциплінарної освіти та дисциплінарної організації науки. Саме така структура була задана університетській освіті як норма, ідеал. Але на початку ХІХ ст. Й.Г. Гердер, О. Гумбольд, Г.В.Ф. Гегель створюють нову філософську концепцію освіти, зорієнтовану на самопізнання, самоформування особистості, визнання її права на освіту. Потрібно сказати, що класична парадигма освіти упродовж історії постійно збагачувалася новими філософсько-педагогічними ідеями [10, 13].

Ця форма освіти, хоча і еволюціонувала в значній мірі, але по своїй орієнтації залишилася минулою і значною мірою вичерпала себе.

Йдеться про ідею, згідно якої звільнення людини з-під гніту чужих йому сил пов'язано, перш за все, з оволодінням знань про закони природи і суспільства. Людина, що застосовує ці знання, здатна управляти різноманітними процесами контролювати їх і направляти їх розвиток в своїх інтересах. Головною задачею освіти є вироблення в тих, хто навчається відповідних знань, умінь, навиків. Сучасний освітній простір піддавався ряду трансформацій і досягав того рівня розвитку, коли все ясніше стає невідповідність ідеї реальності, з якою стикається людина сьогодні.

По-перше застосування знань - творча задача, що вирішується кожного разу в

різній ситуації.

По-друге, людина сьогодні живе у все більш невизначеній ситуації, готові рішення, як правило, відсутні. Тому перед освітою сьогодні стоїть задача виховати самостійно творчо мислячу особу.

Інший підхід кризи освіти та невідповідності традиційної “знаннєвої парадигми” сучасним реальностям виявляється, на думку Х.Г. Тхагапсоева в тому, що загострюються протиріччя між цілісністю культури і технологією її фрагментарного відтворення через предметно-знаннєвий тип освіти; соціокультурною та індивідуально-особовою обумовленістю формування (прояви) людини і знеособлено-імперативними методами навчання і виховання; безперервною зміною змісту, наростаючим об’ємом знань і незмінним лінійно-сукцесивним характером базових інформаційних технологій освіти [8, 105].

Породженням традиційної освітньої парадигми з’явилася “подібність промислової технології з цільовою задачею підготовки “людини знаючої”, тобто фахівця, що володіє конкретним об’ємом знань (умінь, навиків). Тут і лежать корені відтворення технократичного мислення, ідеологія “корисності”, в якій немає місця власне особі, оскільки тут перемагає функціональність, схематизм, стереотипизація і немає місця гуманізації” [2, 80].

Частиною парадигмальної кризи освіти є і проблема характеру соціальних взаємодій і відносин між головними учасниками навчання – тим, хто навчає і тим, хто навчається. Педагог імперативного складу вже не відповідає духу нашого часу. Але в реальній практиці все ж таки переважає саме педагог імперативного складу, оскільки поки домінуючою є “знаннєва парадигма” побудована на категоричних уявленнях класичних наук про світ і його пізнаваність про детермінованість законів, діючих в реальній дійсності.

Повніше усвідомити потребу в інноваційному навчанні, в подоланні традиційних способів організації освіти допомагає аналіз виконаний відомим американським етнографом Маргарет Мес, що базується на піпологізації культур та поколіннісному підході. “У всіх частинах світу, - пише вона, - де всі народи світу з’єднані електронною комунікативною мережею, у молодих людей виникла спільність досвіду, якого ніколи не було і не буде у старших, і навпаки старше покоління ніколи не побачить в житті молодих людей повторення свого безпрецедентного досвіду змін, що змінюють один одного. Цей розрив між поколіннями абсолютно новий, він глобалізаційний і всезагальний” [5, 361].

Отже, наша традиційна освіта, орієнтована на передачу досвіду від старших до молодших, змінюється префігуративним типом організації, що орієнтована на майбутнє. В такій ситуації, де відбувається зміна типу відносин між поколіннями, неминуча зміна також і типу відносин між педагогом і учнем. Ці відносини втрачають характер примушення і не можуть бути нічим іншим, як відносинами співпраці взаєморегуляції перед невідомим теперішнім часом.

На основі вищевикладеного можна зробити наступний висновок: традиційна “знаннєва (просвітницька) модель” освіти вичерпала себе, вона на сьогоднішній день не відповідає запитам сучасного соціокультурного середовища. Вихід освіти з кризи - в новій парадигмальній політиці.

На думку авторів монографії “Філософські абрисы сучасної освіти” - освіта на сьогоднішній день вичерпала себе і не завжди відповідає вимогам суспільства.

По-перше, тому, що вона є, на думку представників Римського клубу, “підтримуючою освітою”, переважно зорієнтованою на репродуктивне знання. Процес навчання зводився до здобування знань, умінь, навичок шляхом поступового накопичення матеріалу, до шаблонного його застосування у різних видах діяльності. Ця модель освіти, як зазначає Л. Горбунова, “орієнтована на дисциплінарне розмежування знань у вигляді відносно автономних, замкнутих систем інформації, котрим належить

бути “вкладеним в голови учня” [9, 196].

В нашій педагогічній практиці порушився зв'язок між освітою і наукою, окремими предметами, що виявилось у невідповідності освітнього процесу новій картині світу та стилю життя. Можливості використання та накопичення різних знань не завжди усвідомлюються на практиці. А за умов швидкого зростання інформації знання перетворюється на мертве, що суперечить соціальним вимогам до освіти.

По-друге, її сциентистський, раціонально-знаннєвий, технократичний характер суперечить потребам гуманізації, “олюднення” знання в сучасному суспільстві. Ситуація в освіті ускладнюється так званим “інформаційним бумом” і спричиненою ним інформаційною кризою. На думку В. Лутая, “чимало видатних вчених вважає, що ця інформаційна криза призвела до розпаду наших знань на неосяжну кількість тих своїх елементів, які погано пов'язані один з одним і розглядають цю кризу як ще одну з найважливіших глобальних проблем сучасного людства” [6, 14].

По-третє, поряд із раціоналізмом як однієї з провідних засад класичної парадигми освіти “великих втрат” зазнала ідея про універсальність європейських цінностей та форм життя. І головним чином під впливом глобалізації комунікативної практики людства. Якщо раніше інший досвід був чимось далеким, примарним й екзотичним, то сьогодні він раптом опинився зовсім поруч, на відстані простягнутої руки, виявився цілком реальним і життєвим. Можливість спілкування всупереч відстані і часу радикальним чином змінила сприйняття та ставлення до чужої точки зору, іншого соціокультурного досвіду. Він став “почутим”. Європейський монолог усе більш перетворюється на планетарний діалог. Теперішня геокультурна та геополітична картина світу стає більш схожою на плюралістичний образ дискурсу різних цивілізацій із ціннісно рівнозначними історичними надбаннями, ніж на втілення ідеї загального руху всіх країн до єдиної суспільної довершеності.

По-четверте, пошук нових моделей освіти зумовлений необхідністю розробки механізмів адаптації людини до мінливого світу, а також зростанням розбіжності між відносно сталими пізнавальними можливостями і світом, що все більш ускладнюється. “На жаль, - пише Ю. Козелецький, - сучасний світ змінюється швидше, ніж штучні системи, за допомоги яких його можна було б контролювати” [3, 15].

Варто враховувати, що однією з найбільш характерних рис мислення є його лінійність. А це значить, що, розв'язуючи нові проблеми, людина передбачає можливість і сьогодні екстраполювати в майбутнє політичні, економічні та інші тенденції в суспільстві, які властиві були йому вчора. Спрощене, схематичне розуміння у відносно різних ситуаціях дозволяє передбачити далекі події. Але коли реальність стає динамічною, складною, проста екстраполяція історичних тенденцій призводить до хибних умовиводів. Лінійне мислення перешкоджає вирішенню глобальних проблем, що стоять перед людством. Сучасна мінлива реальність потребує імовірнісного мислення: ускладнення речей потребує ускладнення психічних структур, що в свою чергу передбачає відповідні зміни в змісті і методах навчання.

В нашій країні особлива складність ситуації в системі освіти обумовлена тим, що її криза має подвійну природу. По-перше, вона є одним з проявів глобальної кризи освіти. По-друге вона йде в обстановці і під могутньою дією кризи всього суспільства і держави. Освіта сьогодні є, безперечно, могутнім фактором науково-технічного, соціально-економічного і культурного прогресу, що надає, завдяки своїй поліфункціональності, безперечний вплив на весь соціальний організм. Проте, виконуючи функції виховання, формування особи нового типу, підготовки кваліфікованих кадрів для всіх сфер діяльності, система освіти в свою чергу, виявляється об'єктом зворотної дії продуктивних сил і виробничих відносин, її розвиток визначається не інтернальними, а екстернальними по відношенню до неї чинниками.

Звичайно, система освіти зазнає зміни відповідно до внутрішньої логіки свого

розвитку, але зміни ці незрівнянні по темпах, масштабах, формах і значущості з інноваціями, що привносяться суспільством ззовні, іншими словами "соціальна гіподинамія" системи освіти піддається все сильніше активній перетворюючій дії суспільних структур. Під впливом даної дії вона стає все більш рухомою але властивий їй динамічний консерватизм все більш посилює її здатність опору інноваціям. Суть цього явища полягає в наступному: в результаті зовнішньої дії система освіти, безумовно, перебудовується по зовнішній формі, але єство її часто виявляється лише в незначній мірі. Інкорпоруються, головним чином, ті нововведення, які не суперечать її колишньому існуванню. Чим далі тим сили зовнішньої дії на систему освіти наростають. Не завжди, звичайно, така взаємодія виправдана, при певних обставинах система освіти може бути віддана у владу стихійних сил і впливів. Ця обставина є доказом міри відповідальності суспільства за будь-які політичні і управлінські рішення щодо проблем освіти. Про це пише директор Міжнародного інституту планування освіти Ж. Аллах: «Кожне рішення, що стосується освіти, - відповідальний політичний крок, направлений на зняття напруженості між інтересами і метою, що необхідно для визначення загальної політики і дозволу суперечності між конфліктуєчими сторонами. На політичному рівні ці суперечності існують у всіх країнах. Рідко хто сумнівається, що компроміси і дозвіл протиріч - частина діяльності уряду. Але якщо йдеться про освіту, то суперечності, закладені в політичних рішеннях, не признаються. Офіційні заяви по освітній політиці рідко торкаються конфліктів щодо мети освіти. При переході від того, що звичайно вважається політикою до більш вузької сфери освіти значення слів майстерно міняються і деякі протиріччя затушовуються, щоб спливати в іншому вигляді. Може здатися, що в більшості країн існує домовленість: конфлікти і жорстокі реалії світу політиками повинні бути відфільтровані, перш ніж вони досягнуть освіти. Оскільки проблеми освіти зачіпають все суспільство, суперечності «йдуть під воду» стають тими, що важко знаходяться і важко вирішуються».

Таким чином, на основі вищевикладеного матеріалу можна зробити ряд висновків, а саме:

- глобальні зміни, що відбулися до кінця ХХ століття, початку ХХІ – го примусили людство усвідомити той факт, що рішення задач, які пов'язані із збереженням земної цивілізації є настільки складним, що вимагають міжнародної співпраці для їх вирішення;
- беззаперечним є той факт, що будь які прояви кризи освіти обов'язково позначаться на розвитку самої країни та приведуть до негативних наслідків, а то й занепаду;
- на сьогоднішній день традиційна "знаннева (просвітницька) модель" освіти вичерпала себе, вона не відповідає запитам сучасного середовища, а структура і зміст освіти сьогодні не в змозі забезпечити своє основне призначення - адекватне віддзеркалення і ефективного привласнення людського досвіду. Вихід освіти з кризи - в новій парадигмі освіти.

Література

1. Вишивцева М. Н. Глобализация и глобализм в современном мире: о сущности и природе понятий / М. Н. Вишивцева // Известия Уральского государственного университета. – 2004. – № 32.
2. Герасимов Г.И. Методологические основы реформирования образовательного процесса. В сб.: Система послевузовского и дополнительного профессионального образования в современной России. - Ростов-на-Дону, 1997.
3. Козелецкий Ю. Человек многомерный (психологическое эссе). – К.: Лыбидь, 1991. – 288 с.
4. Культура. Идеология. Особистість: Методолого-світогляд. Аналіз / Губерський Л., Андрущенко В., Михальченко М., - К.: Знання України, 2002. – 580 с.
5. Леднев В.С. Содержание образования: сущность, структура, перспективы. - М., 1991.
6. Лутай В. Філософія сучасної освіти: Навчальний посібник. – К.: Центр «Магістр - S» Творчої спілки вчителів України, 1996. – 256 с.

7. Структурні виміри сучасного суспільства: Навчальний посібник / за ред. С. Макеєва. – К., 2006. – 372 с.
 8. Тхагапсоев Х.Г. О новой парадигме образования. // Педагогика.-1999. -№1.
 9. Філософія освіти XXI століття: проблеми і перспективи: Методол. семінар, 22 лист. 2000р. Зб. наук. праць. Вип. 3 \ За заг. ред. В.П.Андрущенко. – К: Знання, 2000. – 520 с.
 10. Філософські абрисы сучасної освіти: Монографія \ Авт. кол.: Предборська І., Вишинська Г., Гайденко В., Гамрецька Г. Та ін.; За заг. Ред. І.Предборської. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2006. – 226 с.
 11. Safranski R. Wieviel Globalisierung vertrögt der Mensch. Menchen, - 2003. - S.19
 12. <http://newhumanity.narod.ru>
-